

Муниципални бюджетни йукъарадешаран хъукмат

«1аларойн-эвлара №2 йолу йуккъера школа»

Йийцаре йина

Теллина

методически декъан

ишколан дешаран
декъан доладархо

кхеташонехъ

-----Джавтаева Р.А.

-----Сайдулаева З.К.

Протокол МО № 1от 24 .08.2023 г.

Нохчийн литературин белхан программа

10 - 11 классашна

2023-2024

Нохчийн литературин 10– 11-чуй классашна лерина программа

ДОВЗИЙТАРАН КЕХАТ

Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт а, Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а бу, цу бахьано хьелаш кхуллу цуьнан Iалашбаран а, кхиоран эшар. 5-9 классашкахь «Ненан мотт а, ненан меттан литература а» предметан декъахь хьобхуш йу ненан (нохчийн) меттан литература санна, иза хьажийна йу дешархойн интеллектуале-довзаран, коммунитиве, исбаьхьаллин-эстетикин похIмаш кхио а, коьрта гIиллакхе-этикин кхетам кхолла а, личностана нохчийн къоман культура марзIан а.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет – иза беран интеллектуале а, гIиллакхе-этикин а кхиаран тIегIа къастаден гуманитарни дешарх коьрта предмет йу. Литературин дешаро аьтто бо йешаран маьIна а девзаш, литература Iаморо шегяхь къонахчун амал кхийайой а хууш, шен дуйненхьежамна дашца а, йозанца а бух бало а хууш, адамца а, йукъараллица а йаза хууш йолу кхетаме личность кхио.

Программо чулоцу кхеторан кехат а, предмет карайерзоран кхочушдан лору жамIаш а, предметан чулацам а, программин хIора дакъа карадерзо билгалдаьхначу сахьташца йолу тематикин планировани а, урокал арахьарчу гIуллакхдаран план а.

«НЕНАН МОТТ (НОХЧИЙН)» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА

Литература уггар эвсаре гIирс бу шен кхачаме стаг хила (ша шен кхето, ша шен кхио), гонахьарчу хиламийн хьелашца тарвала, иштта кхоллараллин жигараллин стимулятор а йу.

Ненан меттан литература Iаморо дIалоцу личность кхиоран процессехь коьрта меттиг, иштта Iаморо аьтто бо цуьнгахь къонахалла, гIиллакхе амал, кхоллараллин похIма кхиорехь, нохчийн халкъан дахаран философи йовзарехь а, карайерзорехь а, иштта доккха гIо до къоначу тIаьхьене къоман исторически зераш дIакховдорехь а. Билгал йолу Iалашонаш кхочушйаран дешаран материал вовшахтоьхна гуманизман критерешца, исбаьхьаллин а, довзаран а мехалашца, пайдаэцархьама тIекхача йиш хиларца, актуале хиларца, поликультурица, ламасталлин классика а, вайзаманан литература а цхьаьнайарца, тематикин а, жанрийн тайпа башх-башха хиларца догIуш ма-хиллара.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет Iаморо таронаш кхуллу дешархочун дешнийн база шорIан, церан къамелан культура, коммунитивни а, тайп-тайпана культурийн компетенцеш а кхио.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» курсан чулацам хьажийна бу дешархойн нохчийн литературин хьашташ кхочушдан, уьш нохчийн къоман культурина тIекхиарехь а, шеца иза Iалашйарехь а шатайпана эстетикин гIирсаш хиларе терра.

Дешархошна дешар Iамор коьрта долчу декъана оьрсийн маттахь дIахьучу йукъардешаран учрежденешкахь ненан мотт санна нохчийн мотт Iаморехь, нохчийн литература – иза дешаран предмет йу, нохчийн къоман исторех а, культурех а, ламастех а хаарш схьаэца а, довза а таро луш, иштта иза культурин шатайпана йаздархочун кхолларалла толлуш долу дакъа ду, кхечу кепара аьлча, шеца цхьаьна эстетикин гIуллакхдар а долу, йозанан къамелан гIуллакхдар ду; нохчийн литература тIехьажийна йу Илманан агIонхьара дуйне довзарна а, иштта дешнийн кхоллараллин говзарийн мотт бовзарна а, йешаран культурин йукъара башхалаш карайерзорна а, литературин говзарех кхетарна а, дашца шен амал билгалйакхарна а, иза, исбаьхьаллин литературас ша-тайпанчу маттахь дуйций хайтарх кхетам кхолла а, ткъа литературин мотт йукъарчу меттан шолгIа система санна бу, цо кхуллу личностан синхаамийн дакъа, цуьнгахь ойланца хIуманан кеп хIотто а, ассоциаци йало а, логически ойла йан а, дешаран предмет хьажийна йу оцу дешаран предметехула

кхочушхуэлу тӀаӀхьенера тӀаӀхьене нохчийн, оьрсийн, дуьненан культурин оьздангаллин а, эстетикин а ламасташ дӀакховдор.

«НЕНАН МОТТ (НОХЧИЙН)» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ ӀАМОРАН ӀАЛАШОНАШ

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет Ӏаморо кхочушийн йеза роӀера Ӏалашонаш:

- нохчийн литературехь эстетикин агӀонхьара кхеташ болу гуманистически дуьненхьежам, Россин йукьара гражданинан кхетам а, къоман синкхетам а, патриотан дог-ойла а йолуш, дукха къаьмнаш долчу Россин халкъех шен халкъ хиларх дозалла а хеташ йолу амал личностехь кхиор.

- нохчийн литература йовза лааран дог дар кхоллар, нохчийн къоман ширачу заманера схьайогӀу культура мехалла хетар кхиор, дешархо шен къоман мотт а, культура а Ӏаморан кха тӀе ваккхар, къоман культурин тӀаӀхьалонна йукьавалор.

- къоначу тӀаӀхьенехь дӀайахначуй, карарчуй, йогӀур йолчуй заманийн уьйр ларӀан йезаш хиларан кхетам кхиор а, нохчийн къоман культура ларӀарехь жопалле хилар кхоллар;

- дукха къаьмнаш долчу Россин пачхьалкхехь личностана кхиаме социализаци а, ша шегяхь стогалла кхиорна оьшу интеллектуале а, кхоллараллин а таронаш кхийар.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет тӀехьажийна роӀера хьесапаш кхочушдан:

- тӀаӀхьенера тӀаӀхьене историко-культурни, оьздангаллин, гӀиллакхийн мехаллаш дӀакховдоран хьокьехь ненан меттан нохчийн литературин маӀӀнех кхетар;

- ненан меттан нохчийн литературин историца йолу уьйр къастор, нохчийн литературехь йолу къоман ша-тайпана синьоьздангаллин а, материальни а нохчийн къоман культурин исбаӀхьаллин шорталлех кхетам кхоллар;

- Россин Федерацин кхидолчу къаьмнийн литературин контекстехь нохчийн литература а кхуьу хилам санна цунах хаарш эцар; уьш вовшийн эр;

- нохчийн литературина бухе диллина культурин а, оьздангаллин а маӀӀна билгалдаккхар; йешначун хьокьехь мах хадош а, шена хетарг олуш а барта а, йозанца а къамел дан хаар;

- Ӏер-дахарехь а, дешаран процессехь а нохчийн литературех пайдаэца хаар кхоллар;

- шен мукьачу хенахь йешарна ханна план хӀоттор, нохчийн маттахь шена хазакхета йешаран говзарш мехала хетар къастор а, бух балор а;

- нохчийн литературин говзарш системехь йешарца дуьне довза а, дуьненахь ша дӀалоцу меттиг къасто а, адаман а, йукьараллин а йукьаметтигаллин гармонизаци латторан а хьашташ кхоллар;

- хаамийн хьостанашца болх бан хаар кхиор, Интернетера а, иштта кхийолчу хьостанашкара хаамашна презентаци йар а, кечйар а.

ДЕШАРАН ПЛАНЕХЬ «НЕНАН МОТТ (НОХЧИЙН)» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН МЕТТИГ

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан программа хӀоттийна Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартан коьртачу йукьарчу дешаран программы буха тӀехь, иза лерина йу дешаран 134 сахьтана (10 кл. – 68 с., 11 кл. – 66 с.).

«НЕНАН МОТТ (НОХЧИЙН)» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

Дешаран предметан чулацамо шена йукьалоцу литературин говзарийн а, церан авторийн а гайтар, иштта тематикин блокаш а: «XX-чу бӀешеран хьалхарчу эхан нохчийн литература»,

«XX-чу бешеран шолгачу эхан нохчийн литература», «XXI-ра бешо долалучу муьран нохчийн литература», «Кхечу къаьмнийн литература».

ТЕМАТИКИН БЛОКАШ

10 КЛАСС

XX-чу бешеран хьалхарчу эхан нохчийн литература

Арсанов С-Б.А. «Маца девза доттагалла» роман.

Мамакаев М.А. Стихотворенеш «Пулгаша а дуйцу», «Даймахке», «Зама», роман «Зеламха» (романан дакъош).

Гадаев М-С.Г. Стихотворенеш «Даймахке сатийсар», «Дай баьхна латта», «Генара кехат», «Цен-Берд».

Гайсултанов I.Э. Исторически повесть «Александр Чеченский».

Эдилов X-М.Э. Поэма «Сийлаха».

XX-чу бешеран шолгачу эхан нохчийн литература

Абдулаев Л.Ш. Стихотворенеш «Весет», «Диканиг хьахадан кхоьру со ...».

Яралиев Ю.С-I. Стихотворенеш «Гиллакх», «Лулахо, ладогал цкъа...».

Бексултанов М.Э. Повесть «Дахаран хин генара бердаш».

Ахмадов М.М. Пьеса «Лаьмнел а лекха».

Эльсанов И.И. Повесть «Цегачу декхнийн боьлак».

Бисултанов А.Д. Стихотворенеш «Нохчийчоь», «Нана».

XXI-ра бешо долалучу муьран нохчийн литература

Яшуркаев С.С-I. Стихотворенеш «Самах ду, генах ду», «Дагахьбалламаш, дагалецамаш».

Исмаилов А.Т. Стихотворенеш «Воггура воккха стаг», «Кхийра кхаба».

Цуруев Шарипан дахар, кхолларалла. Стихотворенеш «Нохчийчоьне», «Йисалахь, Нохчийчоь».

11 КЛАСС

Довзийтар

XX -чу бешеран хьалхарчу эхехь нохчийн литература кхиаран башхаллаш.

XX -чу бешеран шолгачу эхехь нохчийн литература кхиаран башхаллаш.

XXI -чу бешеран йуьххьехь нохчийн литература кхиар.

Литературин родаш. Исбаьхьаллин васт (художественный образ).

Сюжетах а, композицих а кхетамбалар. Драматурги.

XX-чу бешеран хьалхарчу эхехь нохчийн литература

Исаева Мареман дахар а, кхолларалла а. «Ирсан орам» романан дакъош.

Айдамиров Абузаран дахар а, кхолларалла а. «Йеха буйсанаш» роман.

Ахматова Раисин «Хуур дац, кхолламо хун кечдо вайна...», «Даймахке», «Нене», «Сан йурт» стихотворенеш. «Дагалецамийн новкъа» – автобиографически поэма.

Сулейманов Ахмадан «Берд», «Дог дохден це» стихотворени. «Ламанан хьостанаш», «Батто сагатдо» стихотворенеш.

XX-чу бешеран шолгачу эхехь нохчийн литература

Арсанукаев Шайхин «Весет», «Нагахь хьан го оьшуш» стихотворенеш. «Гиний шуна?» стихотворени. «Дицдина илии», «Ненан мотт» стихотворенеш. «Кхолламан сизаш» стихашкахь роман. «Нийсонна гимн» стихотворени.

Рашидов Шаидан «Баланах дуьзна дог» стихотворени. «Пондар боьлху» стихотворен. «Аружа» – исторически хиллачийн буха тЕхь йазйна поэма.
Гацаев СаьИдан «Йише Маржане», «Хабий хьуна, Фирдоуси стихотворенеш. «Хатта хьайна Саадига», «Цкъа а дац ойла къуьйлуш» стихотворенеш. «Хийла нохчийн кІант», «Баьсте хир йу- баьсте, баьсте!..» стихотворенеш.
Ахмадов Мусан «Нохчийн махкахь, нохчийн маттахь» стихотворени. «Зингатиин барз ма бохабелахь» повесть.
Дикаев Мохьмадан «Нохчийн хІусам», «Стегаг цЕ», «Суна лаба» стихотворенеш
Бексултанов Мусан «Іаьржа баьрг», «Хьалхара парта», «Корталин Хантоти» дийцарш.
Шайхиев Іалвадин «Стаг велча, йуьртахь зударий боьлху», «Аса а ма лайна» стихотворенеш. «Дерачу кхолламан кхиэл» – стихашца йазйна повесть.
Алиев Папуран «Кьонахийн зама», «ХІун лозу хьан, Нохчийчов?» стихотворенеш. «Кьонахе», «ДоІа» стихотворенеш.

XXI-чу бЕшеран хьалхарчу шерийн нохчийн литература

Ибрагимов Канта. Роман «Берийн дуьне».

Кхечу къаьмнийн литература

Александр Казбегин «Элиса» повесть

Кулиев Кайсын «Хиндолчунна аьлла байташ», «ТІуьначу лаьттан цинц къуьйлу» стихотворенеш.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ КАРАЙЕРЗОРАН КХОЧУШДАН ЛОРУ ЖАМІАШ

Кобртачу школахь «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет Іамор хьажийна ду дешархой роґера личностни а, метапредметни а, предметни жамІашка кхачарна.

ЛИЧНОСТНИ ЖАМІАШ

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан белхан программин личностни жамІаш коьртачу йукьарчу дешаран тЕгІанехь кхочушхуьлу дешаран а, кхетош-кхиоран а болх дешаран организацехь цхьаьна дІабахьарца. Болх дІабахьар кхочушдо Россин социокультурни а, синьобздангаллин а ламасталлин мехаллашца догІуш ма-хиллара. И мехаллаш йукьараллин бакьонаша къобалйна тЕ а эцна, цара аьтто бо шен дуьне довзар а, ша шен кхетош-кхиор а лакхадакхарехь.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан белхан программа карайерзоран личностни жамІаш коьртачу йукьарчу дешаран тЕгІанехь декхарийлахь ду дешархошна, дикачу мехаллах пайда а обцуш, куьйгалла а хилла дІахІитга, шайн гІуллакхдарехь гулдина зераш шордан а, церан буха тЕхь кхетош-кхиоран гІуллакхдаран хьежамаш кхолла а, цу йукьахь кху декьахь а:

• гражданалла кхетош-кхиоран:

гражданинан декхарш а, цуьннан бакьонаш а кхочушйан кийча хилар, бакьонаш а, машар а, кхечу адаман законан бакьонаш ларар; доьзалан, йукьарчу коьртачу дешаран программаш кхочушйечу дешаран организацин, меттигерчу йукьараллин, хьомсарчу мехкан, пачхьалкхан дахарехь жигара дакъалацар; цхьана а кепара экстремизм, дискриминаци тЕцалацар; адаман дахарехь тайп-тайпана социале институташа дІалоцучу меттигах кхеташ хилар; гражданинан

коьртачу бакьонех, машарх, декхарх лаьцна хьежам хилар, социале норманаш а, личностни йукьаметтигаллин бакьонаш а йовзар; коррупцина дуьхьало йан кийча хилар; тайп-тайпана г'уллакхдар нахаца цхьаьна дан хууш хилар, дешархой шаьш дечу урхаллехь дакъалаца кийча хилар, гуманитарни г'уллакхаллехь (волонтералла, нахана г'о дар,) дакъа лоцуш хилар а.

- **патриотийн кхетош-кхиоран:**

дуккха а къаьмнаш долчу йукьараллехь Россин гражданин хилар дозалла хетар, ненан мотт Iамор, Россин Федерацин а, шен къоман а, Россин къаьмнийн а истори, культура йовза лууш хилар, шен Даймехкан мехаллаш доккха х'ума хеташ хилар: Илманан, искусствон, спортан, технологин, т'еман а, белхан а хьуьнарш мехала хетар; Россин символаш, пачхьалкхан деза денош, исторически а, Iаламан т'аьхьалонаш, памятникаш, хьомечу пачхьалкхехь дехачу къаьмнийн ламасташ ларар, синьобздангаллин кхетош-кхиор: синмехаллаш харжа обшучохь а, обздангалла харжа эшар нисделлачу хьолехь а нийса харжам бар, шен леларан нийса мах хадо хаар а, нехан леларан мах хадо хаар а, харц леларшна резацахилар; личность индивидаца а, йукьараллица а маьрша, жьопалле хилар.

- **синьобздангаллин кхетош-кхиоран:**

искусствон башх-башха тайпанаш а, шен къоман а, кхечу къаьмнийн а ламасташна, кхоллараллина а битаме хилар, искусствон синхааме т'еIаткъамах кхеташ хилар, исбаьхьа культура ладаме хетар, Даймехкан а, дуьненан искусствон мехаллех кхеташ хилар, этносийн культурин ламасташ а, халкъан кхолларалла а маьIне хетар, тайп-тайпанчу искусствощкахь шен меттиг каро хьажар а.

- **физически кхетош-кхиоран, могошаллин культура а, синхаамийн хьал а кхиоран:**

дахаран мехаллех кхетар, шен могошалла ларйар, могошалла ларйеш дахар нисдар (пайде х'ума йаар, гигиена ларйар, садаIаран а, белхан а хенан раж ларйар, спорте лелаш йа физкультура йеш хилар); вуон х'уманаш лелор дитар (къаьркъа малар, наркотикаш лелор, тонка озар), иштта кхийолу дег'ан а, синан а могошалла талхош йолу х'уманаш целелор; кхерамазаллин бакьонаш ларйар, иштта интернет-машанашкахь а кхерамазаллин бакьонаш ларйар, стресс хила тарлун хьелашна марзвалар, хийцалучу социале а, хаамийн а, Iаламан а хьелашна а кийча хилар, иштта цу хьокъехь шен дахаран зерех пайда а обцуш, кхин д'а а шен Iалашонашка д'аэхар;

шена а, кхечарна а бехк билла сиха цавалар;

шен синхаамаш шагехь сацо хаар, кхечеран синхаамийн хьолах кхетар;

стаг г'алат волуш хуьлуш хилар хаар а, шен г'алаташ т'елаца хаар, уьш нисдан хьажар.

- **къинхьегаме кхетош-кхиоран:**

хьалхах'иттийна декъарш кхочушдан Iалашонца жигара дакъалацар (доьзалехь, г'алин, к'оштан йукьардешаран дешаран организацехь), йукьараллин а, технологически а г'уллакх а, болх а д'аболо, д'ах'отто хаар, тайп-тайпана г'уллакхаллин план х'отто а, иза кхочушйан а Iамар, тайп-тайпана къинхьегаман корматаллаш Iамор, корматаллин йукьараллехь д'атарвала, ваза.

- **экологин кхетош-кхиоран:**

йукьараллин а, Iаламан а, Илманийн а хааршна т'е а тевжаш, гонахьарчу Iаламан хьокъехь хьалхах'уьтту хьесапаш кхочушдан, гонахьарчу Iаламан пайдехь хин долу г'уллакхаш д'адахьа план х'оттор, экологин культурин т'ег'а лакхадаккхар, экологин

кӀорггера проблемаш йовзар, уьш кхочушйан некъаш лахар, гонахъара Iалам бехдийр долу белхашна дуьхьал жигара дакъалацар, Iаламан, технологин, йукъараллин йукъарлехъ зIе латтош волу гражданинан маъIна довзар, экологин хъежамашна лерина гIуллакхаллехъ жигара дакъалацар.

• **Iилманан мехаллех кхетам:**

вайзаманан Iилманан системехъ адам а, Iалам а, йукъаралла а кхиар толлучу хъежамашна тIе а тевжаш, адаман Iаламца а, йукъараллица а йолу зIенаш а, дуьне довзаран гIирс санна меттан а, йешаран а культура карайерзор, талламаш бар Iамар, талламийн зерийн ойлайар, талламаш ша а, коллективана а йукъахъ дIабахъар.

Iукъараллин а, Iаламан а хийцалучу хъелашна дешархо марзварехъ кхачойеш йолу личностни жамIаш:

добшучара йукъараллин зераш карадерзор, шен хене хъаьжжана, йукъараллехъ леларан бакъонаш, норманаш, йукъараллин дахаран кепаш, тобанашкахъ, йукъараллашкахъ а, цу хьокъехъ добзалехъ нийса леларан коьрта йукъараллин меттиг къасто хаар;

билгалдоцчу хъелашкахъ, кхечеран зерашна, хааршна виллина хиларца добшучаьргахъ зIе латторан хъуьнар хилар;

билгалдоцчу хъелашкахъ, шен компетенцин тIегIа лакхадаккхаран хъуьнар кхиор, ткъа иза кхочушдархъама практически гIуллакхехула а, цуьнца цхъаьна кхечу адамашка а хьобжуш Iамар, церан керлачу хааршна тIекхиар;

васташ билгалдахар а, уьш вовшахъэр, керла хаарш карадерзор, цуьнца цхъаьна идейн, кхетамийн формулировка йан хаар, объектех, хиламех гипотезаш кхолла хууш хилар, шен хаарийн дефицитех кхетар, шен компетенцин тIегIа довзар, шен кхиаран план хIотто хаар;

коьртачу кхетамех, терминех, чIагIделлачу кхиаран концепцин декъехъ болчу кхетамех оьшург къасто хаар;

Iаламца, йукъараллин, экономикин йукъаметтиган анализ йар, и йукъаметтигаш къастор;

гонахъарчу Iаламан бечу тIеIаткъамна чот а йеш, Iалашонашна тIекхочуш а, декхарш кхочушдеш а, шен гIуллакхийн, белхийн мах хадо хаар;

дешархошкахъ стрессийн ситуацешкахъ боха ца боха Iамор, хуьлучу хийцамийн а, церан тIаьхъенех нийса мах хадо Iамор, стрессийн ситуацешна дуьхьало йан йезаш хилар, стрессийн ситуацин мах хадо хаар, йуьхъарлаьцна гIуллакхашна, хъелашка хъаьжжина, корректировка йан хаар, йуьхъарлаьцначу гIуллакхехъ кхиамаш ца хилахъ а, воха а ца вухуш, кийча хилар.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМIАШ

Дешаран универсальни довзаран дараиш карадерзор:

Коьрта маъIнийн дараш:

объектийн (хиламийн) билгалйолу билгалонаш Iорайахар а, къастор а;

классификацин ладам боллу билгалонаш а билгалйаха, йечу анализан жамI даран а, дустаран а. критерешна а бух бало;

хьалха хIиттийнчу декхаршка хъаьжжана, къастайечу факташкахъ хила догIурш а, бIостанехъ дерг а билгалдаккха, тергоне эцнарш гайтийта а, хила догIурш а, бIостанехъ дерг а Iорадаккхаран критереш йало;

хьалхахIоттийнчу декхарна оьшучу хаамийн дефециташ къастор;

хиламаш а, процессаш а Iаморехъ бахъанин-талламан уьйраш къастор, дедуктивни а,

индуктивни а ойланехь сецначарах пайда а оьцуш жамІ дар, аналогича догІуш ойланехь сецначун жамІ дар, вовшашца уьйр йолчарах гипотезийн формулировка йар;

дешаран шардаран кхочушдан шен лаамехь некъ лахар (масех вариант вовшах йустар, уггаре гІолехь йерг харжархьама).

Бухера талламан дараш:

довзаран талламан гІирс санна хаттарех пайдаэцар;

догІуш доллу хаттарш хІиттор, шен лаамехь лобхучу хаамашна жоп лахар;

шена хетачух лаьцна гипотезин формулировка йар, шен хетачун аргументаци йалор;

ша хІоттийнчу планаца талламаш бар, чолхе йоцу эксперимент дІайахьар, талламан объектан башхаллаш билгалйахар, объектийн йукъара бахъанин-талламан уьйраш къастор

Таллам барехь (экспериментехь) сьхахиллачу хаамийн бакъхиларх пайдэцаран мах хадор;

дІабаьхьначу талламийн хиллачу зерийн жамІийн ша формулировка йар, хиллачу жамІийн бакъхиларан мах хадоран гІирс бевзаш хилар;

процессаш, хиламаш, церан тІаьхьалонна хила тарлучу кхиаран прогноз йар, ишттачу а, царах терачу ситуацешкахь шен хетарг къасто, керлачу хьелашкахь а, контекстехь а церан кхиаран хетарг хьалха таттар;

Информацица болх бар:

хьалха хІиттийна дешаран декхарш а, тІейихкина критереш а кхочушийн хьостанашкара информаци, хаам лохуш тайп-тайпана некъех, гІирсех пайдаэца, харжа, анализ йан, системизаци йан, башх-башха информацин тайпанийн, гайтаран кепийн интерпретаци йан,

цхьаьна йогІу аргументаш лаха (цхьа верси, идей бакъйеш йа харцйеш), шен лаамехь информаци дІагайта йогІуш йоллу кеп харжа, чолхе йоцучу схемашца, диаграммашца, йа кхечу кепара графикаца кхочушдечу шардаран иллюстраци йан;

хьехархоша къастийнчу критерешца, йа шен лаамца формулировка йина информаци тешаме хилар къасто;

информаци эвсаре дагахь латто а, системизаци йан а.

Дешаран универсале, коммуникативе дараи карадерзор:

Къамел дар: хетачух кхета а, хетачун формулировка йан, Іалашоне а, къамел даран хьелашка хьаьжжана, эмоцеш гайтар, шена хетарг барта аларца а, йозанан текташкахь а дІагайта, къамел даран невербале гІирсаш бовза, социале билгалонийн маьІнех кхетар, Іотбаккхаме хьелаш кхуллу таронаш йовза, Іотбаккхамаш кІадбан, бартбан, кхечеран Іалашонех кхеташ хила, шеца къамел дечуьнца ларам хила, оьздачу кепехь шена нийса цахетачун формулировка йар, къамел дечу йукъана догІуш долу хаттарш хІиттор, шен лаамехь къамел даран формат харжа, аудиторин башхалле хьаьжжана, къамелана презентаци йан, цуьнга хьаьжжана, барта а, йозанан а текстийн гайтаран материал хІоттор.

Шен лаамехь гІуллакх дІадахьар: билгал йолу проблема кхочушийеш болх ша беш а, йа тобанна йукъахь беш а, гІолехь долчух кхета а, пайдаэца а, хьалха хІоттийна Іалашо кхочушийарехь тобанца кхочушийан йезаш хиларан бух бало, цхьаьна дечу гІуллакхан Іалашо тІеэца, и кхочушийан дараш тобанца билгалдаха, шайна йукъахь болх дІасабекъа, бартбан, процесс а, жамІаш а дийцаре дан, масех адамна хетачун йукъара маьІна даккха, куьйгалла дан кийча хила, тІедахкарш кхочушдан, муьтІахь хила, цхьаьна бечу белхан дІахІоттаран план хІотто, цу балха йукъахь хІораннан меттиг къасто, белхан Іалашонаш вовшашна йукъахь, хІораннан тароне хьаьжжана, дІасайекъа, тобанан декъашхошца белхан Іалашонаш йийцаре

йан, шен белхан дакъа кхочушдан, ша биначу белхан мехалла къасто, белхан йуьхьца кхочушхилла долу жамI дуста, белхан жобпалле дакъа схьаэца, тобанна хьалха жоп дала кийча хила.

Дешаран универсале, регулятиве дараи карадерзор:

Ша шен къепе хIоттор: дахаран а, дешаран а хьелашкахь нислун проблемаш къасто, сацам тIелоцуш тайп-тайпана некъаш билгалбаха, шардар кхочушдан шен лаамехь алгоритм харжа, дешаран шардар кхочушдан некъ харжа, ша кхийдайечу вариантшна аргументацеш йало, Iамочу объектх хийначу керлачу хаарийн хьесап а деш, кхийдайечу алгоритмана корректировка йан, харжам бан, бинчу сацамна жобпалле хила.

Ша шен терго латтор: ша шена терго латторан некъаш карадерзо, ша шена мотиваци йан, хьолана богIуш боллу мах хадо, хьал хийца план кховдо, дешаран шардар кхочушдеш, халонийн контекст лара а, халонашна сема хила, хийцалучу хьелашка хьабжжана, шен сацамна адаптаци йан, кхочушхиллачу (кхочуш ца хиллачу) жамIийн бахьанаш кхето хаа, хиллачу зерийн мах хадо, хиллачу хьолехь пайде дерг къасто, керлачу хьелашка хьабжжана, гIуллакхаллин йукъа коррективаш йало, гIалаташ къасто, Iалашонан а, хьолан а жамIца богIу мах хадо.

Эмоциале интеллект: шен а, кхечеран а эмоцеш къасто а, йийца а, царна урхалла дан, эмоцеш билгалйаха, эмоцеш хиларан бахьанин анализ йан, ша кхечу стеган метта хIотто, кхечун бахьанех, Iалашонах кхета, эмоцеш гайтаран некъан урхалла дан.

Шех а, кхечарах а кхетар: кхечу стагах кхета, цуьнан хетачун оила йан, гIалат вала / йала шен бакьо хила, изза бакьо кхечун йуйла хаа, ша долу хIума тергонехь латто йиш йоций хаа.

ПРЕДМЕТАН ЖАМИАШ

«Ненан меттан (нохчийн) литература» дешаран предметехула йолчу белхан программа карайерзоран предметан жамIаша гайта деза:

- 1) кхин дIа шен кхиарехь ненан меттан литература йешаран а, Iаморан а ладамаллех кхетар; хIокху дуьнен чохь ша вовзаран а, дуьнедовзаран а гIирс санна систематически йешар оьшуш хиларан хьашташ кхоллар, адаман а, йукъараллин а йукъаметтиг тайар, массо а агIор диалог йар;
- 2) ненан меттан литература халкъан къоман-культурин коьрта мехаллех цхьа мехалла хиларх, дахар довзаран шатайпа некъ хиларх кхетар;
- 3) культурин самоидентификаци латтор, шен къоман культурин тоьлла говзарш Iаморан буха тIехь ненан мотт Iаморан коммуникативни-эстетикин таронех кхетар;
- 4) шена хетарг аргументашца дIаала а, говзачу дашца барта а, тайп-тайпанчу жанрашкахь йозанца а, оздангаллех вуьззина квалифицированни дешархо кхиор, цуьнгахь, хIуманан хьесап доккхуш, къамел дан Iамор, йешнарг йийцаре йечохь дакъалацар, шен йешаран мукъачу хенан план хIоттор;
- 5) тайп-тайпана этнокультурин ламасташ гойтуьйту литературин исбаьхьаллин говзарех кхетар Iамо кхиор;
- 6) Иилманан а, гIуллакхан а, публицистикин а литературех исбаьхьаллин литературин башхаллаш къасто Iамар, йешначун критически мах хадо а, анализ йан а говзалла кхоллар, литературин говзарехь гайтинчу дахаран исбаьхьаллин дуьненах кхетар;

ЖамI: доьшуш верг кхета йешаран маIналлех а, ладамаллех а, йешарна а марзло, тайп-тайпана говзарш йешаран зедалар хуьлу.

Нохчийн литература халкъан къоман-культурин коьрта мехаллех цхьа мехалла хиларх, дахар довзаран шатайпа некъ хиларх кхетар.

ЖамI: доьшуш верг кхеташ хуьлу нохчийн литературехь къабста нохчийн къоман менталитет, цуьнан истори, дуьненах кхетар, литературо адаман дахаран оьшу коьрта маIнаш довзуйтий а.

Нохчийн фольклоран а, кхечу халкъийн фольклоран а, XX бIешаран нохчийн йаздархойн, XXI бIешаран йуьххьерчу йаздархойн литературин а, Россин халкъийн литературин а Iамийнчу говзариин коьртачу проблемах кхетар, литературин вастех кхетар, эстетически хьежам кхоллар, литературин исбаьхьаллин васташ кхуллуш долчу меттан гайтаран гIирсаш бевзаш хилар, оздангаллехь ша къастор, Россин халкъан культурин говзариин а, нохчийн халкъан культурин а, дуьненан кхечу къаьмнийн, дуьненан культурин а говзарш Iаморехь нохчийн меттан таронаш кIезиг цахиларх кхетар а.

ЖамI: адамийн йукъара проблемаш йовзарехь зедалар хуьлу доьшуш волчунна, нохчийн литературин меттан таронех пайдаоьцуш, и проблемаш йийца а Iема.

Литературин говзаршна анализ йан хаар, уьш муьлхачу жанрийн тайпанех йу къасто хаар, литературин говзаран теманах а, идейх а, гIиллакхе пафосах кхета а, кхолла а, турпалхойн амалш билгалйаха, цхьана йа масех говзариин турпалш вовшашца дуьхьалхIотто, тексташна йукъара цитатех а, нохчийн меттан суртхIотторан гIирсех а пайдаоьцуш, прозийн говзариин йа церан дакъош схьадийца хаар, ладобгIначу а, йешначу а текстех лаьцначу хаттаршна жоп далар, тайп-тайпанчу аларийн барта монолог йан, диалог дIайахьа, нохчийн литературин шена хета маххадор, шена хетарг аргументашца дIаала а, говзачу дашца барта а, тайп-тайпанчу жанрашкахь йозанца а, оздангаллех вуьззина квалифицированни дешархо кхиор, цуьнгахь, хIуманан хьесап доккхуш, къамел дан Iамор, йешнарг йийцаре йечохь дакъалацар, шен йешаран мукъачу хенан план хIоттор;

ЖамI: доьшуш волчунна карадоьрзу литературин говзариин анализ йар а, интерпретаци йар а, къамелаца и дIахIотто а, шена хетачунна аргументаци йан а, шениг чекхдаккха хаа а, ша йеша леринчу литературин го къасто а.

Тайп-тайпана этнокультурин ламасташ гойтуьйту литературин исбаьхьаллин говзарех кхета Iамор кхиор; литературин говзариин эпохаца йолчу зIенех кхетар, цо шена чукъуйьлу оздангаллин мехаллаш билгалйахар, нохчийн а, оьрсийн а литературин, культурин синьоздангаллин мехаллашна тIаьхьа вазар/йазар а, Iамийнчу литературин говзаршна шениг (цкъацкъа) интерпретаци йар.

ЖамI: доьшуш верг Iема нохчийн литературин а, нохчийн матте гочийнчу а говзарех кхета.

Тайп-тайпана литературин жанрийн говзарш барта схьайийцарх кхетар а, Iамийнчу говзариин тематикаца йобзна сочиненеш, изложенеш йазйар а, кхоллараллин цIера белхаш йаздар а, литературин а, культурин а теманашна рефераташ йазйар, говзаршкахь сюжетан элементаш, композици, исбаьхьаллин васташ кхуллуш долчу меттан гайтаран гIирсаш къастор а, говзаран идейн-исбаьхьаллин чулацам белларехь долчу церан маIнех кхетар (филологин агIонгахьара анализ йаран элементаш), литературин говзаран анализ йарехь литературоведчески терминологи йевзаш хилар, авторан позицех кхетар, Iилманан а, гIуллакхан а, публицистикин а литературех исбаьхьаллин литературин башхаллаш къасто

Гамар, йешначун критически мах хадо а, анализ йан а говзалла кхоллар, литературин говзарехь гайтина дахаран исбаьхьаллин дуьненах кхетар.

ЖамI: доьшуш волчо карадерзадо, маьIна а доккхуш, диканиг къастош, йешар, текстах кхета, кхечу тайпанийн текстах къасто Iема, интеллектуальни оила йарца йешаран хьокъехь хиллачу дуьххьарлера синхаамашка йухахьажар.

Классийн предметийн жамIаш

ПРЕДМЕТАН ЖАМIАШ

10 КЛАСС

• Россин кхидолчу къаьмнийн культурешца йолчу диалоган контекстехь нохчийн къоман оздангаллин мах хадо таро лун нохчийн халкъан а, литературин а туьйранийн, кицанийн проблематика билгалйаккхар, говзаршкахь Даймахках а, Iаламах а лаьцна чукъуьйлу ойланехь нохчийн къоман культурин а, оздангаллин а коьртачу мехаллах кхетар.

• нохчийн къоман амалх, «йахь», «сий», «Даймохк безар», «баккхийнаш ларар», царех терра долу нохчийн къоман гIиллакх-оздангаллин координатех долу кхийолчу мехаллах а, нохчийн меттан а, ненан меттан къамелан хазнех йуьхьанцара кхетам хила,

• проектни-талламан гIуллакхалла дIадахьа говзалла хила, цуьнан жамIаш дIадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанашца болх бан коьрта хаарш хила а, царна презентаци йан говзалла хила а.

• нохчийн къоман амалх, «йахь», «сий», «Даймохк безар», «баккхийнаш ларар», царех терра долу нохчийн къоман гIиллакх-оздангаллин координатех долу кхийолчу мехаллах а, нохчийн меттан а, ненан меттан къамелан хазнех йуьхьанцара кхетам хила.

11 класс

• Даймахках а, нохчийн доьзалх а лаьцначу говзаршкахь Россин къаьмнийн культурийн контексташкахь нохчийн литературин меттиг къасто хууш хила.

• кховдайечу плана буха тIехь фольклоран а, литературин а текстан маьIнин анализ йан хаарш хила, исбаьхьаллин текст йешархочунна, вайзаманхочунна авторо беш кхайкхам санна лара, турпалхойн васташ дустаран форматехь историко-культурин коментареш а, шен тексташ а кхолла, проблемин хаттаршна жьопаш дала, хьехархочун куьйгаллица исбаьхьаллин искусствон говзарш кхечу искусствон говзаршна дуьхьалхIитто а, шен пайдехь хин йолу говзарш харжа Iама.

• Даймахках а, нохчийн доьзалх а лаьцначу говзаршкахь Россин къаьмнийн культурийн контексташкахь нохчийн литературин меттиг къасто хууш хила.

• нохчийн халкъан оздангаллин мах хадо таро лун тайп-тайпана жанрийн говзариин проблематика а, оздангаллин шатайпа башхалла билгалйаккха, Даймехкан Iаламах а, Даймахках а лаьцначу говзаршкахь нохчийн къоман синкхетаман коьрта культурин а, оздангаллин а мехаллаш йовзар.

• исбаьхьаллин говзаран кепан а, чулацаман цхьаалла оила йеш тIеэцар, шен йешархочун ассоциацийн тIегIа дIахIоттор, исбаьхьаллин текстан эстетически анализ йан хаарш хила, исбаьхьаллин текст йаьржина историко-культурин коментареш а, тайп-тайпанчу форматехь йаран форматехь шен тексташ а кхолла, исбаьхьаллин искусствон говзарш дуьхьалхIитто а,

ша а шен цахь йеша говзарийн гуо кхолла а, исбаьхьаллин литература йешаран перспективе йолу йалашо къасто а;

- проектни-талламан гуллакхалла кхочушдан, цуьнан жамIаш дIадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанашца болха бан коьрта хаарш хила а, царна презентаци йан говзалла хила а.

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

10 КЛАСС (68 сахьт)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѐрaш	Сахьтийн барам			Электронни дешаран ресурс
		Декъан сахьташ	Талламан	Кхоллараллин	
Дакъа 1. XX-чу бѐшеран хьалхарчу эхан нохчийн литература					
1.1	Арсанов С-Б.А. «Маца девза доттагIалла» роман. Романехь кьинхьегамхойн васташ кхолларан башхаллаш. Арсби а, цуьнан накъостий а: Джо, Таташ, Джабраил. Бено. Цуьнан гIиллакх-оьздангалла кхиаран хьелаш. Романехь зударийн васташ. Романехь къаьмнашна йукъара доттагIаллин тема гайтаран башхаллаш	5	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
1.2	Мамакаев М.А. Стихотворенеш «Тулгаша а дуйцу», «Даймахке», «Зама», роман «Зеламха» (романан дакъош). Мамакаев Мохьмадан дахаран, кхоллараллин некъ. Мамакаев Мохьмадан поэзехь Даймехкан тема. Стеган паргIато, сий цуьнан Даймахкаца йолчу йукъаметтигех доьзна хилар. Поэтан лирически турпалхочо дахарх, заманах йо ойланах. Мамакаев Мохьмадан лирикехь поэтан, поэзин тема. «Зеламха» роман. Роман исторически бакъдолчийн буха тIехь йазийна хилар. Зеламхех обарг винарг – цу хенахьлера социально-политически дахар. Йаздархочун шен турпахочуьнга болу хьежамаш. Турпалхойн васташ	9	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	кхолларехь, дахаран исбаьхьаллин сурт хЮтторехь йаздархочун корматалла. Нохчийн литературехь Мамакаев Мохьмадан кхоллараллин мехалла				
1.3	Гадаев М-С.Г. Стихотворенеш «Даймахке сатийсар», «Дай баьхна латта», «Генара кехат», «Цен-Берд». Гадаев Мохьмадан кхолларалла. Цуьнан поэзехь дуьненах, дахарх, Иаламах йолу ойланаш. Лирически турпалхочун обздангалла. Поэтан лирикехь безаман тема. Гадаев Мохьмадан поэзин исбаьхьаллин басарш, шатайпанан аьхналла. Нохчийн литературехь Гадаев Мохьмадан кхоллараллин мехалла	7	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
1.4	Гайсултанов I.Э. Исторически повесть «Александр Чеченский». Гайсултанов Iумаран дахар а, кхолларалла а. Цуьнан повестийн, дийцарийн проблематика. Вайн заманан кегийрхой гИллакх-обздангаллица кхиоран проблемаш хИтторан башхаллаш. Исторически повесть «Александр Чеченский». Нохчийн кIентан кхоллам повесть тIехь гайтаран башхаллаш. Инарла-майор Александр Чеченский – 1812 шеран тIеман говьалла турпалхо. Алссам исторически гIуллакхаш чулоцучу повестан хиламашкахула коьрта турпалхочун дахар, цуьнан амал кхиаран хьелаш исбаьхьаллица довзийтаран башхаллаш. Повестан композици, исбаьхьаллин гIирсаш. Нохчийн проза кхиарехь, берашна, кхиазхошна йолу литература кхолларехь Гайсултанов Iумаран произведенийн маъIна	6	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
1.5	Эдилов X-М.Э. Поэма «Сийлаха». Эдилов Xас-Мохьмадан дахар а, кхолларалла а. Поэтан кхоллараллин шуьйра проблематика. Даймехкан, маршонан теманаш. Кьинхьегаман стаг ларар. Лирически турпалхочун адамашка йолу кьинхетаге дог-ойла. «Сийлаха» поэми тIехь адаман дахар, ирс йукьараллехь кхоллалучу хьолех дозаделла хилар чIагIдар. ИбраIиман обзда безам, цуьнан деган, ойланийн комаьршо. Эдалхин обзда йоцу ойланаш а, гIуллакхаш а. Сийлахас ца ларбина шен мерза безам, цуьнан доьхна дахар, цунах даьлла зулам. Поэми тIехь суртхЮтторан, васт кхолларан поэтически гIирсаш. Эдилов Xас-Мохьмадан кхоллараллин башхаллаш	5	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

Дерриг:		32	1	3	
Дакъа 2. XX-чу бешеран шолгачу эхан нохчийн литература					
2.1	<p>Абдулаев Л.Ш. Стихотворенеш «Весет», «Диканиг хъахадан кхоьру со ...».</p> <p>Абдулаев Лечин лирика. Поэтан стихийн коьрта проблематика а. филофски чулацам а. Лирически турпалхочун амалшкахь нохчийн кьоман гиллакх-обздангалла. Поэтан стихан шатайпаналла.</p> <p>Яралиев Ю.С-И. Стихотворенеш «Гиллакх», «Лулахо, ладогал цкъа...».</p> <p>Яралиев Юсупан поэзин проблематика, коьрта башхалаш. Лирически турпалхочун ойланаш, синхаамаш.</p> <p>Стихотворенеш мукъаме хилар, цуьнан стихаш эшаршка йерзор. Яралиев Юсупан стихашкахь поэтически сурт кхолларан башхалаш</p>	3	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.2	<p>Бексултанов М.Э. Повесть «Дахаран хин генара бердаш». Бексултанов Мусан кхолларалла.</p> <p>Цуьнан прозехь дахар шатайпанчу исбаьхьаллин хотгехь гайтар. Йаздархочо кега-мерса долчу хумнашкахула, царах чекххъежарца дахаран чолхе, шайн кюртгера маьна долу гуллакхаш, хьелаш къастор.</p> <p>Кьоман хиндерг халкъан ламасташ, гиллакх-обздангалла ларйарца дозаделла хилар произведенешкахь чагдар. Турпалхойн амалш гайтаран, церан васташ кхолларан башхалаш.</p> <p>Йаздархочун кхоллараллин маьна, исбаьхьаллин башхалаш. Халкъан барта кхоллараллица уьйр хилар</p>	5	0	1	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.3	<p>Ахмадов М.М. Пьеса «Лаьмнел а лекха». Ахмадов Мусан произведенийн коьрта проблемаш, теманаш, турпалхой.</p> <p>Ахмадов Мусан кхоллараллин обзор: бешерашкара схьадоглу кьоман обздангаллин ламасташ хинцалерчу заманан лехамашца кьовсаме довлар, чолхечу дахаран галморзахаллаш адам эхь-бехках йухадалар, гиллакх лахдалар, халкъан ламасташка лерам бацар кьомана бохаме хилар; обздангаллах ца вухуш, гиллакх лардеш дахаран халонех чекхвалар.</p> <p>Ахмадов Мусан поэзин, прозин исбаьхьаллин башхалаш</p>	3	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.4	Эльсанов И.И. Повесть «Цеггачу декхнийн боьлак».	4	0	0	https://desharkho.ru/

	Эльсанов Исламан произведенешкахъ хІинцалерчу дахаран сурташ, адамиин кхолламаш. Турпалхойн амалш гайтаран башхаллаш. «ЦегІачу декхнийн боьлак» – исторически повесть. Нохчийн халкъо XIX бешарахъ шен паргІатонехъ латтийн кыйсам. Повесть тІехъ Шемалан боламах дозаделла долу исторически хьелаш бакъдолчуьнца нийсадогІуш гайтар. Шемала хьафий а волу Исхьакъ вейтар. Машарехъ болу къоман лаам. БойсагІар а, Пелхаг а. «ХІинца бен садаьржаш дацара», «ГІовгІа», «Йоккха стаг», «Мехк-Кхел»				http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.5	Бисултанов А.Д. Стихотворенеш «Нохчийчоь», «Нана». Бисултанов Аптин поэзин башхаллаш. Поэтан лирически турпалхочун шен Даймахке, халкъе, болу безам. Йахъ йолу кІант кхийначу ненан сийдар. Граждански лирикин исбаьхьалла. Бисултанов Аптин поэзин исбаьхьаллин хатІ	4	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		19	0	2	
Дакъа 3. XXI-ра бешо долалучу муьран нохчийн литература					
3.1	Яшуркаев С.С-І. Стихотворенеш «Самах ду, гІенах ду», «Дагахъбалламаш, дагалецамаш». Даймахках къастарх болу цкъа а чекхбер боцу сингаттам поэтана тІех Іаьткъина хилар. Даймахках къаьстина волу лирически турпалхо цхьалха хилар гайтар. Нохчичунна Іаламат мехала долу, цо лардан хьакъдолу гІиллакх хьахадар. Лирически турпалхо шен ойланащца дай баьхначу махка цІаверзар. Нохчийн хІусамехъ кхерч бовха латтош йерг, хьаша-да марзонца тІеобцуш йерг нана хилар чІагІдар. Дерриг а доьзалан ирс поэтана ненан вастехъ гар. Поэто шен хьакъболчу сардамца гІеман маххадор	3	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
3.2	Исмаилов А.Т. Стихотворенеш «ВогІура воккха стаг», «Кхийра кхаба». Говзарехъ жимачу стага воккхачуьнца хІотто деза гІиллакх а, воккхачо жимачуьнца лело деза гІиллакхаш а билгалдовлар. ХІора а воккха стаг жимачун дола дан, хьехар дан, цунна гІиллакхаш хьеха декхарийлахъ хилар. Нохчийн гІиллакх-оьздангаллин культурахъ воккхачун сий-ларам баро йоккха меттиг дІалоцуш хилар. Лирически турпалхочун дахар цІена, даьсса хилар, цо шовданан хица (дикачу гІуллакхашца) шен дахар хьаладуза дезаш хилар.	2	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	Автора дахаран некъ атта цахилар, иза чунехъа боьдуш цахилар, иза локхалле боьдуш хилар билгалдакхар. Жималлехъ дикачу дас-нанас хъехаршца, шайн масалшца кхиош долу бер, шовданан хих йуьзна кхаба санна, сирлачу ойланех, кьинхетамах дуьзна хилар произведенехъ чIагIдар				
3.3	Цуруев Шарипан дахар, кхолларалла. Стихотворенеш «Нохчийчоьне», «Йисалахъ, Нохчийчоь». Поэтан лирически турпалхочун шен Даймахке болу йистйоцу безам. Шен махкахъ, мухха а хилла а, кьомана пайдехъа хилчхъана, тоам беш хилар. Поэто шен байташкахъ Нохчийчоьнан, нохчийн кьоман дахар муьлххачу а цхъана стеган дахарал деза хилар чIагIдар. Мехкан а, кьоман а са, цуьнан мотт, гIиллакх-обздангалла хилар поэто коьрта ларар	3	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		8	1	0	
Дакъа 4. ЖамIдаран таллар					
4.1	Сочинени	3	0	2	
4.2	Проект	2	0	2	
4.3	Контролни болх /Тестиrowани/	1	1	0	
4.4	Шеран стандартизированнойни контролни болх	1	1	0	
Дерриг:		7	2	5	
Программица сахътийн барам		68			

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

11 КЛАСС (66 сахьт)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѐраш	Сахьтийн барам			Электронни дешаран ресурс
		Дѐан сахьташ	Талламан	Кхоллараллин	
Дакъа 1. Довзийтар					
1.1.	XX -чу бѐшеран хьалхарчу эхехь нохчийн литература кхиаран башхаллаш. XX -чу бѐшеран шолг'ачу эхехь нохчийн литература кхиаран башхаллаш. XXI -чу бѐшеран йуьххьехь нохчийн литература кхиар. Литературин родаш. Исбаьхьаллин васт (художественный образ). Сюжетах а, композицих а кхетамбалар. Драматурги	5	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		5	0	0	
Дакъа 2. XX-чу бѐшеран хьалхарчу эхехь нохчийн литература					
2.1.	Исаева Мареман дахар а, кхолларалла а. «Ирсан орам» романан дакъош а доьшуш, текста тѐхь болх бар. Сийлахь-боккха Даймехкан тѐман хенахь кьинхетаман коллективо тылехь бен болх гайтаран башхаллаш. Акаев Руслан а, Васса а. Анна Васильевна а, кегийрхой а. Исаева Мареман кхоллараллин мехалла. Драматически кьовсамах кхетамбалар. Драма. Комеди	6	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.2	Айдамиров Абузаран дахар а, кхолларалла а. «Йѐха буйсанаш» роман. Машаре шолг'а шо. Салтичун кхоллам. Сацам. Вежарий. Дакъош довзийтар. Исторически романах болу кхетам к'аргбар. Ромах болу кхетам к'аргбар.	5	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

	Повестъ. Дийцар. Очерк. Рецензи				https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.3	Ахматова Раисин дахар а, кхолларалла а. «Хуур дац, кхолламо хIун кечдо вайна...», «Даймахке», «Нене», «Сан йурт» стихотворенеш. «Дагалецабийн новкъа» – автобиографически поэма. Цуьнан турпалхочун кхоллам Даймехкан, халкъан кхолламах къасталур боцуш бозабелла хилар. «Дагалецабийн новкъа» – автобиографически поэма. Поэмин тIехъ къинхъегаман, безаман теманаш цхъаьнайогIуш къастор. Лиро-эпически жанрах кхетам балар Сулейманов Ахьмадан дахар а, кхолларалла а. Поэтан лирикехъ къонахаллин, оздангаллин тема. «Берд», «Дог дохден цIе» стихотворени. «Ламанан хьостанаш», «Батто сагатдо» стихотворенеш. Лирикех, лирически турпалхочух кхетамбалар. Поэтически маттах кхетамбалар	7	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		18	0	1	
Дакъа 3. XX-чу бIешеран шолгIачу эхехъ нохчийн литература					
3.1	Арсанукаев Шайхин дахар а, кхолларалла а. КIорггера кхетам, озда лаамаш болу поэтан лирически турпалхо. «Весет», «Нагахъ хьан гIо оьшуш» стихотворенеш. Цо дуьненах, дахарх йо ойланаш, адаман ирсе хьа къийсам латто иза кийча хилар. «Нийсонна гимн» стихотворени. Поэтан говзаршкахъ Даймехкан исба хьа суьрташ, Iаламан аьрха хазалла, ненан меттан беркат. «Гиний шуна?» стихотворени. «Дицдина илли», «Ненан мотт» стихотворенеш. «Кхолламан сизаш» стихашкахъ роман. Даймехкан тIамехъ бIаьхоша турпалаллица Дайможк мостагIчух Iалашбар романехъ гайтаран башхаллаш. «Кхолламан сизаш» стихашкахъ роман. Романехъ тIеман а, тылан а суьрташ. Поэтически маттах кхетам балар	6	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
3.2	Рашидов Шаидан поэтически кхолларалла. Лирически турпалхочу халкъах, махках йолу ойланаш. «Баланах дуьзна дог» стихотворени. «Пондар боьлху» стихотворен. «Аружа» – исторически хиллачийн буха тIехъ йазийна поэма. Махках даьккхинчу халкъо лайна баланаш, халонаш гайтаран башхаллаш. «Аружа» – исторически хиллачийн буха тIехъ йазийна поэма. Лирически турпалхочун халкъах, махках йолу ойланаш. Стихаш кхолларан кепаш	4	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
3.3	Гацаев СаьИдан поэтически кхолларалла. Лирически турпалхочо заманех,	5	0	0	https://desharkho.ru/

	дахарх йеш йолу ойланаш. «Йише Маржане», «Хабий хьуна, Фирдоуси стихотворенеш. «Хатта хьайна Саадига», «Цкъа а дац ойла къуьйлуш» стихотворенеш. «Хийла нохчийн кIант», «БIаьсте хир йу- бIаьсте, бIаьсте!..» стихотворенеш. Ахмадов Мусан прозаически кхолларалла. «Нохчийн махкахь, нохчийн маттахь» стихотворени. «Зингатиин барз ма бохабелахь» повесть				http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
3.4	Дикаев Мохьмадан дахар а, кхолларалла а. Поэтан шен Даймахках, ша схьаваьллачу халкъах дозалла даран ойла, патриотически синхаамаш, къоман хиндерг ирсе хила лаар – цуьнан кхоллараллин коьрта чулацам. «Нохчийн хIусам» стихотворени. «Стегаг цIе» стихотворени. Дикаев Мохьмадан поэзехь йахь, къоман оздангалла гайтаран башхаллаш. Цуьнан поэтически хатI. «Суна лаьа» стихотворени. Стихаш кхолларан кепаш. Эпитетах кхетам балар. Бексултанов Мусан прозаически кхолларалла. Къоман хиндерг халкъан ламасташ, гIиллакх-оздангалла ларйарца дозаделла хилар говзаршкахь чIагIдар. «Iаьржа бIаьрг», «Хьалхара парта» дийцарш. Турпалхойн амалш гайтаран, цераг васташ колларан башхаллаш. «Корталин Хантоти» дийцар. Халкъан барта кхоллараллица уьйр хилар	7	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
3.5	Шайхиев Iалвадин поэтически кхолларалла. Шайхиев Iалвадин стихашкахь поэтически сурт кхолларан башхаллаш. «Стаг велча, йуьртахь зударий боьлху», «Аса а ма лайна» стихотворенеш. «Дерачу кхолламан кхиэл» – стихашца йазийна повесть. Къоман гIиллакхаш а, озда безам а гайтар. «Дерачу кхолламан кхиэл» – стихашца йазийна повесть. Повестан маьIна а, исбаьхьаллин къастамаш а	4	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
3.6	Алиев Гапуран дахар а, кхолларалла. «Къонахийн зама», «ХIун лозу хьан, Нохчийчох?» стихотворенеш. «Къонахе», «ДоIа» стихотворенеш	2	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
3.7	Классал арахьара дешар	2	0	0	
Дерриг:		30	1	2	
Дакъа 4. XXI-чу бIешеран хьалхарчу шерийн нохчийн литература					

4.1	Ибрагимов Канта. Роман «Берийн дуьне». Тема а, проблематика а, исбаъхъаллин башхаллаш.	3	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		3	0	0	
Дакъа 5. Кхечу къаьмнийн литература					
5.1	Александр Казбегин Гуьржийн йаздархочун кхоллараллех хаамаш. «Элиса» повестан коьрта чулацам. Элисин, Чербижан, Анзоран, Важийан васташ. Кулиев Кайсын «Хиндолчунна аьлла байташ» стихотворени. Кулиев Кайсын «Пуьначу лаьттан цинц къуьйлу» стихотворени	5	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		5	1	0	
Дакъа 6. Жамдаран таллар					
6.1	Сочинени	2	0	2	
6.2	Проект	1	0	1	
6.3	Контролни болх /Тестиrowани/	1	2	0	
6.4	Шеран стандартизиrowанни контролни болх	1			
Дерриг:		5	2	3	
Программица сахътийн барам		66			

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

10 класс

№ п/ п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхолла раллин белхаш		
	XX бешеран хьалхарчу эхан литература (32 с. + 4 с.)					
1.	Нохчийн меттан дешан мах. Арсанов СаьИид-Бейн дахар, кхолларалла	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
2.	Арсанов С-Б. «Маца девза доттагIалла» романан дакъош дешар, дийцаре дар	1	0	0		www.urok95.ru .
3.	Арсанов С-Б. «Маца девза доттагIалла» романехь Арсбин васт	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
4.	Арсанов С-Б. «Маца девза доттагIалла» романехь гIиллакх-обздангалла гайтар.	1	0	0		https://desharkho.ru/
5.	Арсанов С-Б. «Маца девза доттагIалла» романехь къаьмнашна йукъара доттагIаллин тема гайтаран башхаллаш	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
6.	Мамакаев Мохьмадан дахар, кхолларалла. «Пулгаша а дуйцу» стихотворени. Мамакаев М. поэзехь Даймехкан тема	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/ https://desharkho.ru/
7.	Мамакаев М. «Даймахке» стихотворени. Стеган паргIато, сий цуьнан Даймахкаца йолчу йукъаметтигех доьзна хилар	1	0	0		www.urok95.ru . http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
8.	Мамакаев М. «Зама» стихотворени. Поэтан лирически турпалхочо дахарх, заманах йо ойланаш	1	0	0		www.urok95.ru .
9.	Классал арахьара дешар	1	0	0		http://ps95.ru/

						nohchiyn-tezaurus/
10.	Мамакаев М. «Зеламха» романан дакъош дешар, чулацам бийцаре бар	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
11.	Мамакаев М. «Зеламха» роман. Гушмузакъан доьзалехъ бохам	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
12.	Мамакаев М. «Зеламха» романан турпалхочун Зеламхин васт	1	0	0		www.urok95.ru.
14.	Мамакаев М. «Зеламха» романехъ зударийн васташ	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
15.	Сочинени	1	0	1		ps95.ru/dikdosham/
16.	Нохчийн литературехъ Мамакаев Мохьмадан кхоллараллин мехалла	1	0	0		https://desharkho.ru/
17.	Гадаев Мохьмад-Салахъан дахар, кхолларалла	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
18.	Гадаев М-С. «Даймахке сатийсар» стихотворени. Цуьнан поэзехъ дуьненах, дахарх, Иаламах йолу ойланаш.	1	0	0		www.urok95.ru.
19.	Гадаев М-С. «Дай баьхна латта» стихотворенин маъна а, исбаьхьаллин шатайпаналла а	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
20.	Гадаев М-С. «Генара кехат» стихотворени. Поэтан лирикехъ безаман тема	1	0	0		https://desharkho.ru/
21.	Гадаев М-С. «Щен-Берд» стихотворени. Лирически турпалхочун оздангалла	1	0	0		https://desharkho.ru/
22.	Нохчийн литературехъ Гадаев Мохьмад-Салахъан кхоллараллин мехалла	1	0	0		www.urok95.ru. http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
23.	Классал араььара дешар	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
24.	Проект	1	0	1		https://desharkho.ru/
25.	Гайсултанов Иумаран дахар, кхолларалла	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
26.	Гайсултанов И. «Александр Чеченский» повесть. Нохчийн	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/ http://ps95.ru/

	Кентан кхоллам повесть тӀехь гайтаран башхаллаш					nohchiyn-tezaurus/
27.	Гайсултанов И. «Александр Чеченский» повестан дӀахӀоттам. Кегий йийсарш	1	0	0		https://desharkho.ru/
28.	Гайсултанов И. «Александр Чеченский» повесть. Вина йурт	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
29.	Гайсултанов И. «Александр Чеченский» повесть. А. Чеченскийн дахаран тӀаьхъара шераш	1	0	0		https://desharkho.ru/ www.urok95.ru.
30.	Нохчийн литературехь Гайсултанов Гумаран кхоллараллин мехалла	1	0	0		www.urok95.ru. http://ps95.ru/ nohchiyn-tezaurus/
31.	Тестировани	1	1	0		www.urok95.ru.
	XX бӀешеран шолгӀачу эхан литература (19 с. + 2 с.)					
32.	Эдилов Хас-Мохьмадан дахар, кхолларалла. «Сийлаха» поэмин дакъош дешар, чулацам бийцаре бар	1	0	0		https://desharkho.ru/
33.	Эдилов Х-М. «Сийлаха» поэма. ИбрахӀиман, Сийлахин васташ кхолларан башхалла	1	0	0		http://ps95.ru/ nohchiyn-tezaurus/
34.	Эдилов Х-М. «Сийлаха» поэма. ИбрахӀиман озда безам, цуьнан деган, ойланийн комаьршо	1	0	0		www.urok95.ru. http://ps95.ru/ nohchiyn-tezaurus/
35.	Эдилов Х-М. «Сийлаха» поэми тӀехь суртхӀотторан, васт кхолларан поэтически гӀирсап	1	0	0		https://desharkho.ru/
36.	Эдилов Хас-Мохьмадан кхоллараллин башхаллаш	1	0	0		http://ps95.ru/ nohchiyn-tezaurus/
37.	Сочинени	1	0	1		www.urok95.ru.
38.	Абдулаев Лечин дахар, кхолларалла. «Весет» стихотворени. Лирически турпалхочун амалшкахь нохчийн къоман гӀиллакх-оздангалла	1	0	0		www.urok95.ru.
39.	Абдулаев Л. «Диканиг хьахадан кхоьру со ...» стихотворени.	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/

	Поэтан стихан шатайпаналла					
40.	<i>Классал арахъара дешар</i>	1	0	0		www.urok95.ru .
41.	Бексултанов Мусан дахар, кхолларалла	1	0	0		https://desharkho.ru/
42.	Бексултанов М. «Дахаран хин генара бердаш» повесть йешар, чулацам бийцаре бар	1	0	0		www.urok95.ru .
43.	Бексултанов М. «Дахаран хин генара бердаш». Къоман хиндерг халкъан ламасташ, Гиллакх-оъздангалла ларйарца дозаделла хилар	1	0	0		http://ps95.ru/ nohchiyn-tezaurus/
44.	Бексултанов М. «Дахаран хин генара бердаш» повестехъ ден васт	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
45.	Сочинени	1	0	1		https://desharkho.ru/
46.	Яралиев Юсупан дахар, кхолларалла. «Гиллакх» стихотворени	1	0	0		www.urok95.ru .
47.	Яралиев Ю. «Лулахочуьнга» стихотворени. Лирически турпалхочун ойланаш, синхаамаш	1	0	0		http://ps95.ru/ nohchiyn-tezaurus/
48.	Ахмадов Мусан дахар, кхолларалла. «Лаъмнел а лекха» пъесин чулацам бешар, бийцаре бар	1	0	0		http://ps95.ru/ nohchiyn-tezaurus/
49.	Ахмадов М. «Лаъмнел а лекха» пъесехъ ГЮйсуман васт	1	0	0		https://desharkho.ru/
50.	Ахмадов Мусан поэзин, прозин исбаъхъаллин башхаллаш	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
51.	Эльсанов Исламан дахар, кхолларалла. «ЦегIачу декхнийн боълак» – исторически повесть	1	0	0		www.urok95.ru .
52.	Эльсанов И. «ЦегIачу декхнийн боълак» – исторически повесть. Нохчийн халкъо XIX бешарахъ шен паргIатонехъ латтийн къийсам	1	0	0		http://ps95.ru/ nohchiyn-tezaurus/
53.	Эльсанов И. «ЦегIачу	1	0	0		https://desharkho.ru/

	декхнийн боьлак» – исторически повесть. Машарехъа болу къоман лаам					
54.	Эльсанов И. «ЦегГачу декхнийн боьлак» – исторически повесть. Повестехъ турпалхойн амалш гайтаран башхаллаш	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
55.	Бисултанов Аптин дахар, кхолларалла. «Нохчийчоь» стихотворени. Поэтан лирически турпалхочун шен Даймахке, халкъе, болу безам	1	0	0		www. urok95.ru. http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
56.	Бисултанов А. «Нана» стихотворени. Йахъ йолу кІант кхийнчу ненан сийдар	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
57.	Проект	1	0	1		https://desharkho.ru/
58.	Классал арахъара дешар	1	0	0		www. urok95.ru.
59.	Бисултанов Аптин поэзин исбаьхъаллин хатІ	1	0	0		https://desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/
	XXI бешо долалучу муьран литература (8 с. + 1с.)					
60.	Яшуркаев Султанан дахар, кхолларалла.	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
61.	Яшуркаев С. «Самах ду, гІенах ду» стихотворени. Даймакках къаьстина волу лирически турпалхо цхъалха хилар гайтар	1	0	0		https://desharkho.ru/
62.	Яшуркаев С. «Дагахъбалламаш, дагалецамаш» стихотворени. Лирически турпалхо шен ойланашца дай баьхначу махка цІаверзар	1	0	0		www. urok95.ru. ps95.ru/dikdosham/
63.	Исмаилов Абун дахар, кхолларалла. «ВогІура воккха стаг» стихотворени. ХІора а воккха стаг жимачун дола дан, хъехар дан, цунна гІиллакхаш хъеха декхарийлахъ хилар	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
64.	Исмаилов А. «Кхийра кхаба» стихотворени. Дахаран некъ атта цахилар, иза чунехъа боьдуш цахилар, иза локхалле	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/

	бьдуш хилар					
65.	Цуруев Шарипан дахар, кхолларалла. «Нохчийчоьне» стихотворени. Поэтан лирически турпалхочун шен Даймахке болу йистйоцу безам	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
66.	Цуруев Ш. «Йисалахь, Нохчийчоь» стихотворени. Мехкан а, кьоман а са, цуьнан мотт, гИллакх-обздангалла хилар поэто коьрта ларар	1	0	0		www.urok95.ru. ps95.ru/dikdosham/
67.	Шеран талламан болх. (Тест)	1	1	0		ps95.ru/dikdosham/
68.	ЖамИдаран урок	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
ПРОГРАММИЦА САХЬТИЙН БАРАМ		68	2	5		

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

11 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхолларалин белхаш		
	Довзийтар (5 с.)					
1.	XX-чу бешеран хьалхарчу эхехь нохчийн литература кхиаран башхаллаш	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
2.	XX-чу бешеран шолгIачу эхехь нохчийн литература кхиаран башхаллаш	1	0	0		www.urok95.ru.
3.	XXI-чу бешеран йуьххьехь нохчийн литература кхиар	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
4.	Литературин родаш. Исбаьхьаллин васт (художественный образ). Сюжетах а, композицих а кхетамбалар	1	0	0		https://desharkho.ru/
5.	Драматурги	1	0	0		http://ps95.ru/

						nohchiyn-tezaurus/
	XX-чу бешеран хьалхарчу эхехь нохчийн литература (18 с. + 1с.)					
6.	Исаева Мареман дахар а, кхолларалла а. «Ирсан орам» романан дакъош а доьшуш, текста тӀехь болх бар. Воха мегар дац. Дог ца Гийна. Нанас йинарг хилла	1	0	0		www.urok95.ru.
7.	Исаева Марем. «Ирсан орам» роман. Доккха инзар. Дадевлларш	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
8.	Исаева Марем. «Ирсан орам» роман. Дош-болат	1	0	0		https://desharkho.ru/
9.	Исаева Марем. «Ирсан орам» роман. Анна Васильевна а, кегийрхой а. Исаева Мареман кхолларалин мехалла	1	0	0		http://ps95.ru/ nohchiyn-tezaurus/
10.	Исаева Марем. «Ирсан орам» роман. Сийлахь-боккха Даймехкан тӀеман хенахь кӀинхетаман коллективо тылехь бен болх гайтаран башхаллаш	1	0	0		www.urok95.ru.
11.	Исаева Марем. «Ирсан орам» роман. Драматически кӀовсамах кхетамбалар. Драма. Комеди	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
12.	Айдамиров Абузаран дахар а, кхолларалла а. «Йеа буйсанаш» роман. Нохчмахке.	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
13.	Айдамиров Абузар. «Йеа буйсанаш» роман. Къастар	1	0	0		http://ps95.ru/ nohchiyn-tezaurus/
14.	Айдамиров Абузар. «Йеа буйсанаш» роман. Бе цхьолагӀа буйса	1	0	0		www.urok95.ru.
15.	Айдамиров Абузар. «Йеа буйсанаш» роман. ДанчӀа	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
16.	Айдамиров Абузар. «Йеа буйсанаш» роман. Ромах болу кхетам кӀаргбар. Повесть. Дийцар. Очерк. Рецензи	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/

17.	Сочинени.	1	0	1		ps95.ru/dikdosham/
18.	Ахматова Раисин дахар а, кхолларалла а. «Хуур дац, кхолламо хIун кечдо вайна...», «Даймахке» стихотворенеш	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
19.	Ахматова Раиса. «Нене», «Сан йурт» стихотворенеш	1	0	0		www.urok95.ru .
20.	Ахматова Раиса. «Дагалецамийн новкъа» – автобиографически поэма. Цуьнан турпалхочун кхоллам даймехкан, халкъан кхолламах къасталур боцуш бозабелла хилар	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
21.	Ахматова Раиса. «Дагалецамийн новкъа» – автобиографически поэма. Поэмин тIехь кIинхъегаман, безаман теманаш цхъаьнайогIуш къастор. Лиро-эпически жанрах кхетам балар	1	0	0		https://desharkho.ru/
22.	Сулейманов Ахьмадан дахар а, кхолларалла а. Поэтан лирикехь къонахаллин, оздангаллин тема. «Берд», «Дог дохден цIе» стихотворенеш	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
23.	Сулейманов Ахьмад. «Батто сагатдо» стихотворени. Лирикех, лирически турпалхочух кхетамбалар	1	0	0		https://desharkho.ru/
24.	Сулейманов Ахьмад. «Ламанан хьостанаш» стихотворени. Поэтически маттах кхетамбалар	1	0	0		www.urok95.ru .
	XX-чу бIешеран шолгIачу эхехь нохчийн литература (30 с. + 3 с.)					
25.	Арсанукаев Шайхин дахар а, кхолларалла а. КIорггера кхетам, озда лаамаш болу поэтан лирически турпалхо	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
26.	Арсанукаев Шайхи. «Весет», «Нагахь хьан гIо оьшуш» стихотворенеш	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/

27.	Арсанукаев Шайхи. «Нийсонна гимн» стихотворени. Цо дуйненах, дахарх йо ойланаш, адаман ирсахъа кыйсам латто иза кийча хилар	1	0	0		https://desharkho.ru/
28.	Арсанукаев Шайхи. «Ненан мотт», «Мохкбегор», «Дицдина илли» стихотворенеш. Поэтан говзаршкахъ Даймехкан исбаъхъа суърташ, Таламан аърха хазалла, ненан меттан беркат	1	0	0		www.urok95.ru.
29.	Арсанукаев Шайхи. «Кхолламан сизаш» стихашкахъ роман. Даймехкан тIамехъ бIаъхоша турпалаллица даймохк мостагIчух Талашбар романехъ гайтаран башхаллаш	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
30.	Арсанукаев Шайхи. «Кхолламан сизаш» стихашкахъ роман. Романехъ тIеман а, тылан а суърташ. Поэтически маттах кхетам балар	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
31.	Тестировани	1	1	0		ps95.ru/dikdosham/
32.	Рашидов Шаидан поэтически кхолларалла. «Баланах дуъзна дог» стихотворени. Лирически турпалхочу халкъах, махках йолу ойланаш	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
33.	Рашидов Шаид. «Пондар боълху» стихотворени	1	0	0		https://desharkho.ru/
34.	Рашидов Шаид. «Аружа» – исторически хиллачийн буха тIехъ йазйна поэма. Махкахдаъккхинчу халкъо лайна баланаш, халонаш гайтаран башхаллаш	1	0	0		https://desharkho.ru/
35.	Рашидов Шаид. «Аружа» – исторически хиллачийн буха тIехъ йазйна поэма. Лирически турпалхочун халкъах, махках йолу ойланаш. Стихаш кхолларан кепаш	1	0	0		www.urok95.ru.
36.	Сочинени	1	0	1		http://ps95.ru/

						nohchiyn-tezaurus/
37.	Гацаев СаъИдан поэтически кхолларалла. Лирически турпалхоcho заманех, дахарх йеш йолу ойланаш. «Йише Маржане», «Хабий хьуна, Фирдоуси» стихотворенеш	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
38.	Гацаев СаъИд. «Хатта хьайна Саадига», «Цкъа а дац ойла къубьйлуш» стихотворенеш	1	0	0		https://desharkho.ru/
39.	Гацаев СаъИд. «Хийла нохчийн кIант», «БIаьсте хир йу-бIаьсте, бIаьсте!..» стихотворенеш	1	0	0		www.urok95.ru.
40.	Ахмадов Мусан прозаически кхолларалла. «Нохчийн махкахь, нохчийн маттахь» стихотворени	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
41.	Ахмадов Муса. «Зингатиин барз ма бохабелахь» повесть	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
42.	Дикаев Мохьмадан дахар а, кхолларалла а. «Стеган цIе» стихотворени	1	0	0		https://desharkho.ru/
43.	Дикаев Мохьмад. «Нохчийн хIусам» стихотворени	1	0	0		www.urok95.ru.
44.	Дикаев Мохьмад. «Суна лаба» стихотворени	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
45.	Дикаев Мохьмадан поэзехь йахь, къоман оьздангалла гайтаран башхаллаш. Цуьнан поэтически хатI. Стихаш кхолларан кепаш. Эпитетах кхетам балар	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
46.	Классал араььара дешар	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
47.	Бексултанов Мусан прозаически кхолларалла. Къоман хиндерг халкъан ламасташ, гIиллакх-оьздангалла ларйарца дозаделла хилар говзаршкахь чIагIдар. «Iаьржа бIаьрг», «Хьалхара парта» дийцарш	1	0	0		https://desharkho.ru/
48.	Бексултанов Муса. Турпалхойн амалш гайтаран, церан васташ	1	0	0		www.urok95.ru.

	колларан башхаллаш. «Корталин Хантоти» дийцар					
49.	Бексултанов Муса. «Корталин Хантоти» дийцар. Халкъан барта кхоллараллица уьйр хилар	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
50.	Проект	1	0	1		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
51.	Шайхиев Иалвадин поэтически кхолларалла	1	0	0		https://desharkho.ru/www.urok95.ru.
52.	Шайхиев Иалвадин стихашкахь поэтически сурт кхолларан башхаллаш. «Стаг велча, йуьртахь зударий боьлху», «Аса а ма лайна» стихотворенеш	1	0	0		https://desharkho.ru/
53.	Шайхиев Иалвади. «Дерачу кхолламан кхиэл» – стихашца йазийна повесть. Кьоман гиллакхаш а, оьзда безам а гайтар	1	0	0		www.urok95.ru.
54.	Шайхиев Иалвади. «Дерачу кхолламан кхиэл» – стихашца йазийна повесть. Повестан маьна а, исбаьхьаллин къастамаш а	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
55.	Классал араьвара дешар	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
56.	Алиев Гапуран дахар а, кхолларалла. «Кьонахийн зама», «ХIун лозу хьан, Нохчийчохь?» стихотворенеш	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
57.	Алиев Гапуран «Кьонахе», «ДоIа» стихотворенеш	1	0	0		https://desharkho.ru/
	XXI бIешо долалучу муьран литература (3 с.)					
58.	Ибрагимов Канта. Дахар а, кхолларалла а	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
59.	Ибрагимов Канта. «Берийн дуйне» роман	1	0	0		www.urok95.ru.
60.	Ибрагимов Канта. «Берийн дуйне» роман. Тема а, проблематика а, исбаьхьаллин башхаллаш	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

	Кхечу къаьмнийн литература (5 с. + 1 с.)					
61.	Гуържийн йаздархочун Александр Казбегин кхоллараллах хаамаш	1	0	0		https://desharkho.ru/
62.	Александр Казбегин. «Элиса» повестан коьрта чулацам	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
63.	Александр Казбегин. Элисин, Чербижан, Анзоран, Важиян васташ	1	0	0		https://desharkho.ru/
64.	Шеран талламан болх. (Тест)	1	1	0		www.urok95.ru.
65.	Кулиев Кайсын «Хиндолчунна аьлла байташ» стихотворени	1	0	0		http://ps95.ru/ nohchiyn-tezaurus/
66.	Кулиев Кайсын «Тпуначу лаьттан цинц къуьйлу» стихотворени. ЖамІдаран урок	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		66	2	3		

Хьехаран-методикин латтор Хьехаран-методикин Гло-Іамат

Арсанукаев А. М. Эдилов С. Э. Нохчийн литература. 9 классана коьртачу йукъардешаран ишколан Іамат. – Соьлжа-ГПала, 2019.

Ахмадов М.М., Алиева З.Л-А. Нохчийн литература. 8-чу классана учебник-хрестомати. – Соьлжа-ГПала, 2018.

Эдилов С.Э. Нохчийн литература. 5-чу классана учебник-хрестомати. – Соьлжа-ГПала, 2018.

Эдилов С.Э. Нохчийн литература. 6-чу классана учебник-хрестомати. – Соьлжа-ГПала, 2018.

Эдилов С.Э. Нохчийн литература. 7-чу классана учебник-хрестомати. – Соьлжа-ГПала, - 2018.

Эдилов С.Э. Нохчийн литература. 9 классана коьртачу йукъардешаран ишколан хрестомати. – Соьлжа-ГПала: АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2019.

Илманан литература

Арсанукаев А.М. Язык, литература, школа. – Грозный, 2010. – 315 с.

Гайтукаев К. В. В пламени слова. Критические статьи и исследования. – Грозный, 1989. – 223 с.

Далгат У.Б. Литература и фольклор. Теоретические аспекты. – М.: Наука, 1981. – 303 с.

Джамбеков О.А. Жанровые и поэтические особенности чеченских героико-исторических песен или. – Майкоп, 2008. – 230 с.

Джамбекова Т.Б. Фольклор как источник чеченской прозы XX в. – Майкоп, 2010. – 236 с.

Довлеткиреева Л.М. Современная чеченская военная проза: историко-культурный аспект, жанровый состав, поэтика. – Грозный, 2010. – 250 с.

- Егорова Л.П. Актуальные проблемы литературного кавказоведения // Художественная литература и Кавказ. – Сочи, 2006. – 12-21 с.
- Завриев М. В поисках художественного метода. Критические статьи. – Грозный, 1988. – 66 с.
- Ибрагимов Л.М. Этноментальные основы чеченской прозы. – Грозный, 2012. – 167 с.
- Ильясов Л. Культура чеченского народа. – М., 2009. – 264 с.
- Инаркаева С.И. Эволюция жанров малой прозы в современной чеченской литературе. – Майкоп, 1999. – 218 с.
- Индербаяев Г.В. Роль художественного конфликта в становлении, развитии и современном состоянии чеченской драматургии. – Майкоп, 2009. – 217 с.
- Индербаяев Г.В. Проблема национального и общечеловеческого в чеченской литературе. – Грозный, 2003.
- Исмаилова М.В. Проблема традиций и жанровые разновидности в чеченском романе 80-90-х гг. XX в. – Майкоп, 2007. – 215 с.
- Туркаев Х.В. Жажда неутоленная. – М.: Молодая гвардия, 2007. – 312 с.
- Туркаев Х.В. О путях развития чеченской литературы. – Грозный: Чеч.-Инг. Книжное изд-во, 1973. – 162 с.
- Туркаев Х.В. Путь к художественной правде (Становление реализма в чеченской и ингушской литературах). – Грозный, 1987. – 240 с.
- Юсупова Х.В. Жанр повести в чеченской и ингушской литературах: становлении и развитие (20-30-е гг.). – М., 2000. – 215 с.

Методикин литература

- Айдамирова М.А. Музейная деятельность по приобщению подрастающего поколения к культурно-историческому наследию. Учебное пособие. – Грозный, 2018.
- Арсанукаев А.М. Школехь исбаьхьаллин произведени таллар (Анализ художественного произведения в школе). – Грозный, 2018.
- Арсанукаев А. Нохчийн литература хьехаран методика (Методика преподавания чеченской литературы). – Грозный, 1987. – 188 с.
- Джамбеков О.А. Устное народное творчество. Учебное пособие для учащихся школ и студентов. – Грозный, 2018.
- Джамбеков О.А. Устное народное творчество чеченского народа. Учебное пособие для учащихся школ и студентов. – Грозный, 2017.
- Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 5 класса. - АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018.
- Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 6 класса. – Грозный: АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018.
- Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 7 класса – Грозный: АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2018.
- Эдилов С.Э. Сочинени йазъян Iамор. Методическое пособие для учителей. – Грозный: АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2018. - 159 стр.
- Литература народов Северного Кавказа: Учеб. пособие / Под ред. Г.М. Гогеберидзе. – Ставрополь, 2004. – 292 с.
- Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 6 кл. – Грозный, 2016.

Мунаев И.Б. Поэтика чечено-ингушских героико-исторических песен или. (Проблема формирования жанра и его системные связи). – М.,1981. – 215 с.

Мусукаева А.Х. Северокавказский роман: художественная и этнокультурная типология. – Нальчик, 1993. – 192 с.

Яндарбиев Х.Ш. Учебное пособие для учителей, студентов и преподавателей «Кавказ и русская литература». – Грозный, 2017.

Дошамаш, справочникаш

Арсанукаев А.М. Нохчийн яздархой. Библиографин довзийтар (Чеченские писатели. Биографические и библиографические сведения). В 2-х т. – Грозный, 2012.

Арсанукаев А.М. Нохчийн литературин Илманан терминийн лугIат (Словарь литературоведческих терминов). – Грозный, 2010.

Вагапов А.Д. Школьный орфографический словарь чеченского языка. – Грозный, 2020.

Ибрагимов Л. Толковый словарь чеченских фразеологизмов. – Грозный, 2005. – 128 с.

Ибрагимов Л. Словарь символов чеченской культуры. / Вестник Академии наук чеченской Республики. – Грозный, 2010. №1. С. 161-167.

Кусаев А. Чеченские писатели. – Грозный, 2005. – 408 с.

Хаамийн-ресурсийн латтор

www.desharkho.ru – Чеченская электронная школа.

ps95.ru/dikdosham/ - Чеченско-русский, русско-чеченский онлайн-словарь.

www.urok95.ru.

Йуххедиллар

Урокашна арахьарчу мероприятийн рекомендацйина ларам

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешаран» предметан чулацаман хьесап а деш, урокашна арахьарчу гIулакхаллина лерина сахьташ билгалдоху дешаран вовшахтохараллица. Карарчу программо тидаме оьцу дешархойн урокашна арахьара гIуллакхалла. «Ненан меттан (нохчийн) литературин» предметан чулацамца доьзна урокашна арахьара гIуллакхалла кхочушдан лерина йу Нохчийн Республикин йуьхьанцарчу классийн дешархойн амале хьабжжана а, кьоман а, этнокультурин а башхаллашка хьабжжана. Урокашна арахьарчу гIуллакхалла хьажийна ду дешархойн культурин-кхоллараллин гIуллакхалла, церан синьобздангалла кхио а, оздангаллин нийса харжам бан похIма кхио.

Класс	Мероприятин формат	Тема	Дешархойн гIуллакхаллин коьртачу кепийн башхалла
5	Конкурс	Туйьранин уггаре тоьллачу йешархочун конкурс.	Говзаран исбаьхьа йешар. Текстан ладогIар. Туйьранан иллюстраци. Педехкарш кхочушдар. Йийцаре йар, хетарш дуйцуш дагадовлар.

5	Викторина	Нохчийн халкъан барта кхолларалла.	Викторинехь дакъалацар. Тедехкарш кхочушдар. Хаттаршна жьопаш лахар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар. ЖамIаш дийцаре дар.
5	Горга стол	Нохчийн поэтех лаьцна суна хIун хаьа?	Къамелехь дакъалацар. Хаттаршна жьопаш лахар. Темаца догIу хаттарш кечдар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар. Барта хаам. Йешарна кечам бар.
5	Проектин гIуллакхалла (Дайшна-наношна а, берашна а дезаде)	Суна дукхайеза киншка.	Барта хаам. Йеллачу темина стихаш, дийцарш дахар. Проектин болх кхочушбарехь материал гулйар а, кечйар а. Проект тIечIагIйар.
6	Къамел	Зама а, литература а цхьаь ду.	Хааме ладогIар. Къамелехь дакъалацар. Стихаш йешар. Хаттаршна жьопаш далар. Темица догIу хаттарш кечдар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар.
6	Горга стол	Нохчийн мотт гуттар вайца бу.	Проблемийн хаттарш дийцаре дар. Хаттаршна жьопаш лахар. Стихаш йешар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар. Стихаш йешар
6	Проектин болх	Исторера литератури чу бевлла турпалхой	Проектин болх кхочушбарехь материал гулйар а, кечйар а. Йеллачу темина стихаш, дийцарш дахар. Проект тIечIагIйар.
6	Театральни гайтар	Драмин инсценировани (луь-луьург).	Спектаклехь дакъалацар. Спектале хьажар. Дийцаре дар, хетарш дуьйцуш дагадовлар.
7	Илманан-талламан болх	Халкъан барта кхоллараллин а, нохчийн поэзин а кхоллараллашкахь Даймехкан васт.	Iалашонаш а, декхарш а билгалдахар. Материал гулйар. Материалан систематизаци. Болх йазбар. Дийцаре дар, хетарш дуьйцуш дагадовлар.
7	Горга стол	Нана – уггаре йуххерниг а, хьомениг а. Дозалан мехаллаш	Проблемийн хаттарш дийцаре дар. Хаттаршна жьопаш лахар. Стихаш йешар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар.
7	Мини-проект	Литературехь а, дахарехь а нохчийн ламасташ.	Проектин болх кхочушбарехь материал гулйар а, кечйар а. Йеллачу темина стихаш, дийцарш дахар. Проект тIечIагIйар.
7	Йешархойн конференци	Нохчийн литературехь беран чохьара дуьне гайтар	Къамелехь дакъалацар. Хаттарш кечдар. Йеллачу темина говзарш йешар. Йешарна кечвалар / кечйалар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар.
7	Кхоллараллин	Стихашкахь суна дукха	Барта дийцар.

	пхьалгIа	хIума дийцало.	Иллюстраци йар. Йеллачу темина стихаш йахар. Кхоллараллин белхашна анализ йар. Кхоллараллин белхийн гуларехь публикацеш кечйар
8	Къамел	Нохчийн къоман классически тIаьхьало.	Киншкашка хъажар. Киншкийн тайпанаш довзар. Киншкин башхаллаш йийцаре йар.
8	Горга стол	Хинцалера нохчийн литература	Темица йогIу киншкаш йешар. Къамелехь дакъалацар. Йеллачу темица догIу цхьамогIа хаттарш дийцаре дар. Хетарш дуйцуш дагадовлар
8	Литературин журналаш «СтелаIад». «Орга»	Нохчийн периодикин зорба (XX бIешаран йуьхь).	Литературин материалаш кечйар. Хаттарш дийцаре дар. Иллюстраци йар. Журналан лобмар арахецар.
8	Проектийн болх	Нохчийн театран истори.	Проектийн болх кхочушбарехь материал гулйар а, кечйар а. Хаттаршна жобпаш лахар. Проект тIечIагIйар
8	Виртуальни кхарстар	Дайеллало историн занавес.	Литературин-историн материал гулйар. Презентацига хъажар. Хаттарш хIиттор. Барта йешар. Дийцаре дар, хетарш дуйцуш дагадовлар
9	Диспут-къамел	Безамах лаьцна дийца.	Темица йогIу киншкаш йешар. Къамелехь дакъалацар. Барта йешар. Проблемийн хаттар хIоттор. Йеллачу темин цхьамогIа хаттарш дийцаре дар. Хетарш дуйцуш дагадовлар
9	Киншкийн агIонашкахула кхарстар.	ТIеман хенан литература.	Говзарш йешар. Хааме ладогIар. Барта йешар. Чулацамца догIу хаттаршна жобпаш далар. Къамелехь дакъалацар. ТIедехкарш кхочушдар. Къамелехь дакъалацар. Хетарш дуйцуш дагадовлар
9	Литературин-музыкин композици	Йаххьашкахь литература.	Темица йогIу материалаш йовзар. Докладаш кечйар. Хетарш дуйцуш дагадовлар.
9	Проектийн болх	Нохчийн литературехь керла дош (жанраш, стиль, хъажам, цхьаболчу авторийн кхолларалла)	Проектийн болх кхочушбарехь материал гулйар а, кечйар а. Хаттаршна жобпаш лахар. Проект кхочушйар (альбом)
9	Горга стол	вайзаманан къоначу йаздархойн проза а, поэзи а.	Говзарш йешар. Къамелехь дакъалацар. Темица догIу цхьамогIа хаттарш дийцаре дар. Хетарш дуйцуш дагадовлар.

		Г. Камала «Дуьххарлера театр»).	
--	--	------------------------------------	--

Календарни планировани

нохчийн мотт 10 класс

Раг1	Урокан тема	сахь т	Цѳера болх	Хан		
				Планаца	Билггал	Билггал
					10	10
	Нохчийн мотт (2 с.)					
1	Мотт а, цуьнан коьрта билгалонаш а, маьIнаш а.	1	§1, ш.3	02.09.		
2	Нохчийн мотт а, цуьнан исбаьхьалла а.	1	§2, ш.5	09.09.		
	Лексикологи (8 с.+ 1с.)					
3	Хаарш талларан болх №1	1	Бакьонаш карл.	23.09.		
4	Нохчийн меттан дешнийн хазна	1	§3, ш.10	30.09.		
5	Омонимаш.	1	§4, ш.13	07.10.		
6	Синонимаш, антонимаш.	1	§5-6, ш.19	14.10.		
7	Архаизмаш, историзмаш, неологизмаш.	1	§7, ш.21	21.10.		
8	Нохчийн меттан а, тIеэцна а дешнаш.	1	§8, ш.25	26.10.		
9	Литературин меттан лексикин тайпанаш. Литературин мотт а, диалекташ а	1	§9, 10 ш. 25	11.11.		
10	Нохчийн меттан паргIат а, чIагIделла а дешнийн цхьаьнакхетарш.	1	§11, ш.28	18.11.		
11	Нохчийн меттан дошамаш. Дешнийн маьIна.	1	§12-14, ш.32	25.11.		
	Фонетиках хаамаш. (4 с.+1с.)	1				
12	Мукьа элпаш а, мукьа аьзнаш а.	1	§14, ш.35	02.12.		
13	Доца шеконан мукьа аьзнаш (а, у, и).	1	§15, ш.38	09.12.		

Pag1	Урокан тема	сахъ т	Ціера болх	Хан		
				Планаца	Билггал	Билггал
					10	10
14	Талламан болх №2	1	Бакъ. Карл.	16.12.		
15	Нийсааларан бакъонаш	1	§16, ш.40	23.12.		
16	Интонацех хаамаш	1	§17, ш.42	13.01.		
	Морфологи и, орфографи а. (4с.)					
17	Нохчийн Орфографех йукъара кхетам.	1	§18, ш.44	20.01.		
18	Доккха элп йаздаран бакъонаш.	1	§19, ш.ш.47	27.01.		
19	Дешнаш сехъадахаран бакъонаш. Дешан латтам.	1	§20-21, ш.53	03.02.		
20	Нохчийн магтахъ дошкхолларх а, дешнийн форманех а кхетам.	1	§22, ш.55	10.02.		
	Къамелан дакъош (11 с.+1с.)					
21	Ціердешнийн классаш, легарш, церан нийсайаздар.	1	§23, ш.59	17.02.		
22	Чолхечу а, цхъана дешдекъах лаьтгачу а ціердешнийн нийсайаздар.	1	§24, ш.62	24.02		
23	Билгалдешнийн легарш а, нийсаяздар а.	1	§25, ш.64	03.03.		
24	Терахъдешнийн кхолладар, легар, нийсаяздар.	1	§26, ш.67	10.03.		
25	Ціерметдешнийн легар, нийсаяздар.	1	§27, ш.72	17.03.		
26	Хандешнийн хенийн чакккхенаш нийсайаздар.	1	§28, ш.75	24.03.		
27	Хандешан спряженеш, церан нийсайаздар. Нийса йоцу спражени	1	§29 – 30, ш.79	07.04.		
28	Куцдешан тайпанаш, цуьнан нийсайаздар.	1	§31, ш.81	14.04.		
29	Шеран талламан болх	1	Бакъонаш карл.	21.04.		

Раг1	Урокан тема	сахь т	Ціера болх	Хан		
				Планаца	Билггал	Билггал
					10	10
30	Дешт1аьхье а, цуьнан нийсайзйар а. Хуттургаш, церан тайпанаш нийсайзйар.	1	§32-33, ш.86	28.04		
31	Дакьалгаш церан тайпанаш нийсайзйар.	1	§34, ш.89	05.05		
32	Айдардешнаш, церан тайпанаш нийсайздар.	1	§35, ш.ш.92	12.05		
	1амийнарг карладаккхар (2с.)					
33	1амийнарг кардаккхар, т1еч1аг1дар.	1	Тестировани	19.05		
34	Жам1даран урок.	1		25.05		

11 класс

Рог1алла	Урокан чулацам		План- ца	Хан	
				Билггал 11 А	Билггал 11Б
	Синтаксис, пунктуаци, цхьалхе предложени (10с+1)				
1.	Дийцаран, хаттаран, айдаран, т1едожаран предложенеш.	1	02.09.		
2.	Предложенехь дешнийн уьйр. Подлежащиний, сказуеминий юккъехь тире.	1	09.09.		
3.	Цхьалхечу предложенийн кепаш.	1	23.09.		
4.	Предложенин цхьанатайпанара меженаш, церан нийсаязьяр.	1	30.09.		

5.	Цхъанатайпанара а, цхъанатайпанара боцу а къастамаш.	1	07.10.		
6.	Предложенин шакъаьстина меженаш. Шакъаьстина юххедиллар, цуьнан нийсаяздар.	1	14.10.		
7.	Латтаман дурс, цуьнан нийсаяздар. Юкбадало дешнаш, предложенеш.	1	21.10.		
8.	«Шийла кхаь» талламан болх язбар. №1	1	26.10.		
9.	Глалаташ тlехь болх бар. Тlедерзар, цуьнан нийсаяздар.	1	11.11.		
10.	Айдардешнаш, церан нийсаяздар. Дешнаш-предложенеш <i>хlаь, хlан-хlа.</i>	1	18.11.		
11.	« <i>Оьзда мотт</i> » изложени язъяр.	1	25.11.		
	Чолхе предложенеш (7ч+1)				
12.	Чолхе-цхъаьнакхетта предложени а, цуьнгахь хуттургаш а, сацаран хъаьркаш а.	1	02.12.		
13.	Чолхе-карарчу предложених кхетам балар. Чолхе-карарчу предложенехь карара хуттургаш а, хуттурган дешнаш а.	1	09.12.		
14.	«Расха» талламан болх язбар. №2	1	16.12.		
15.	Глалаташ тlехь болх бар. Тlетухучу предложенийн грамматически билгалонаш.	1	23.12.		
16.	Тlетуху предложени, цуьнан карчамаш. Тlетухучу предлженийн кепаш, церан схемаш.	1	13.01.		

17.	Шина я масех тлетуху предложенешца чолхе-карара предложенеш.	1	20.01.		
18.	Цъханакарара тлетуху предложенеш. Хьалха-тлаьхьаллин кепара тлетуху предложенеш.	1	27.01.		
19.	Глалаташ тлехь болх бар. Ийна чолхе предложенеш а, къамелан мур а.	1	03.02.		
	Хуттургаш йоцу чолхе предложенеш (3с)				
20.	Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенешкахь цлоьмалг, цлоьмалгаца тладам.	1	10.02.		
21.	Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенешкахь шитладам.	1	17.02.		
22.	Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенешкахь тире.	1	24.02		
	Ма-дарра къамел (6с+1)				
23.	Ма-дарра а, лач а къамел довзийтар.	1	03.03.		
24.	Ма-даррачу къамелехь сацаран хьаьркаш.	1	10.03.		
25.	Ма-дарра къамел лач къамеле дерзор.	1	17.03.		
26.	Цитаташ а, цаьргахь сацаран хьаьркаш а.	1	24.03.		
27.	Нохчийн меттан суртхлотторан глирсаш, исбаьхьаллин башхаллаш.	1	07.04.		
28	«Бохам» талламан болх язбар. №3				
29.	Глалаташ тлехь болх бар. Нохчийн меттан суртхлотторан глирсаш, исбаьхьаллин башхаллаш.	1	14.04.		
	Пунктуаци (3)				

30.	Йозанехъ сацаран хъаьркаш х1итторан бакъонаш. Шит1адам, тире, къовларш, ма1алгаш.	1	21.04.		
31.	Йозанехъ сацаран хъаьркаш х1итторан бакъонаш. Т1адам, хаттаран хъаьрк, айдаран хъаьрк, дукхат1адамаш, ц1оьмалг, ц1оьмалгаца т1адам.	1	28.04		
32	1амийнарг т1еч1аг1дар.	1	05.05		
33	Жам1даран урок	1	12.05		